

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
יוזמה – מרכז לידע ולמחקר בחינוך

צוות המומחים לנושא :
קידום לימודי הומניסטיקה במערכת החינוך

פדגוגיה במקצועות ההומניסטיקה

מפגש למידה שלישי
ח' בסיוון תשפ"ב, 7 ביוני 2022

בית האקדמיה הישראלית למדעים, ירושלים

רקע להקמת צוות המומחים

היוזמה – מרכז לידע ולמחקר בחינוך הקימה צוות מומחים בלתי תלוי לנושא קידום מדעי הרוח במערכת החינוך. הצוות הוקם במענה לצורך של משרד החינוך, ופעילותו נתמכת על ידי קרן יד הנדיב.

כתוצאה מתהליכים גלובליים בתחום החברה, התרבות והכלכלה, נחלש לאורך השנים מעמד של מדעי הרוח במערכת החינוך ובמערכת ההשכלה הגבוהה.

תופעה זו אינה ייחודית למערכת החינוך בישראל אך השלכותיה על החברה הישראלית הן משמעותיות ומדאיגות. להוראת מקצועות הרוח יש תפקיד מרכזי בהשפעה על עיצוב דמותם של בוגרי ובוגרות מערכת החינוך: משכילים ורחבי אופקים, בעלי מודעות היסטורית ותחושת שייכות, מנוסים בניהול דיאלוג עם סביבה תרבותית עשירה ומגוונת ומצוידיים במיומנויות חשיבה, לימוד ושיח. משימה חיונית זו מחייבת חשיבה מחודשת על הגדרת המטרות ואופני ההוראה והלמידה של מדעי הרוח וכן על הדרכים שבהן ניתן לקדם את מעמדם בקרב תלמידים וצוותי ההוראה.

צוות המומחים הוקם על ידי היוזמה כדי לספק למשרד החינוך תשתית של ידע מבוסס בנושאים אלה. הצוות כולל חמישה חוקרים מתנדבים ממגוון תחומים. חברי הצוות יעמיקו בסוגיות הקשורות ללימודי מדעי הרוח ויבחנו ידע מהמחקר העדכני ומהנעשה בארץ ובעולם. בסתיו 2022 צפוי להתפרסם דוח מסכם לפעילות אשר ישרטט תמונת מצב עדכנית ויכלול ממצאים, מסקנות ומתווים אפשריים לפעולה.

דוגמאות לשאלות שבהן יעסוק צוות המומחים:

1. מהו ערכם ומהי מטרתם של לימודי מדעי הרוח בבית הספר?
2. היבטים פרגמטיים – איך מעודדים את לימודי מדעי הרוח במערכת החינוך?
3. היבטים פדגוגיים – איך מלמדים את מדעי הרוח, ואיך מעריכים לימודים אלה?
4. היבטים תוכניים – מהם מרכיביה ויסודותיה של תוכנית לימודים עדכנית במדעי הרוח? מה צריך לדעת אדם משכיל? מהו האיזון הנכון בין **ידע** לבין **מיומנויות** בתחום מדעי הרוח (כגון חשיבה ביקורתית, קריאה ביקורתית, בנייה והצגה של טיעונים וכיוצא באלה), ומהו התהליך המיטבי לקביעת תוכנית הלימודים?
5. מהם יחסי הגומלין בין תחומי הדעת השונים, ומהו מקומם של מדעי הרוח בהקשר זה? האם יש לעודד לימודים תחומיים, רבת-תחומיים או בִּית־תחומיים במדעי הרוח ומה דרוש למורים כדי לקיים תהליכי הוראה כאלה? מהו המענה המתאים לכל שכבת גיל?

תהליך הלמידה של צוות המומחים יישען גם על פעילויות עבר של היוזמה:

[ועדת המומחים לנושא התאמת תוכניות הלימודים וחומרי הלימוד למאה ה-21](#);

[ועדת המומחים לנושא חינוך לערכים – קווים מנחים למדידה ולהערכה](#);

[ועדת המומחים לנושא טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך](#);

[ועדת המומחים לנושא מחקר מתווה דרך: הצעה לארגון לימודים מחדש](#)

הרכב הצוות

- יו"ר: פרופ' רון מרגולין
- גבי בלהה בן אליהו
- פרופ' אבנר בן עמוס
- פרופ' אביבה חלמיש
- פרופ' שי פרוגל

מרכזת אקדמית: ד"ר טלי פרידמן

נושא המפגש

המפגש הלימודי השלישי של צוות המומחים יעסוק בסוגיות של פדגוגיה במקצועות ההומניסטיקה. הדוברות והדוברים שהוזמנו ישתפו בידע שלהם ויציגו את נקודת מבטם ביחס לשאלות הבאות:

- האם ישנה פדגוגיה ייחודית להוראת המקצועות ההומניסטיים? האם ישנה פדגוגיה מועדפת?
- הוראה ולמידה רבת-חומית או בין-תחומית – המשגה, אתגרים, הזדמנויות, השלכות על ידע דיסציפלינרי, מיומנויות מול ידע. מהו שיתוף הפעולה הנדרש בין המורים? מה נדרש כדי להטמיע עבודות חקר רבת-חומיות כשיטת הוראה והערכה?
- הוראה ולמידה של ה"נושאים הגדולים" – אתגרים, הזדמנויות, השלכות על ידע דיסציפלינרי, היחס בין דיסציפלינריות להוראת הנושאים הגדולים וכיצד נבחרים הנושאים?
- מהו מקומם של המרכיב החווייתי והמפגש האנושי בלימוד מקצועות ההומניסטיקה, בדגש על ספרות? איך ניתן לעורר תשוקה ללמידה אצל התלמידים?
- כיצד מעודדים קריאה ומשפרים מיומנויות כתיבה והבעה בעל פה באמצעות הוראת מקצועות ההומניסטיקה?
- האם כדאי לשלב למידה מקוונת בלימודי ההומניסטיקה, ואם כן – כיצד יש לעשות זאת?
- כיצד לעצב את הלמידה במקצועות ההומניסטיקה באופן שניתן יהיה להעריך אותה לאורך זמן?

סדר היום של המפגש

דברי פתיחה: רון מרגולין וטלי פרידמן	13:00-13:10
חלק ראשון: פדגוגיות חדשות בהומניסטיקה: המשגה, שיטות וכלים	13:10-14:35
אמנון כרמון – למידה בין-תחומית ו"הנושאים הגדולים"	
שמיר יגר – למידה בין-תחומית ו"היסטוריה גדולה"; שימוש בטכנולוגיה בהוראת מדעי הרוח	
גדי איתי – הוראה בין-תחומית: הכשרה וכלים	
שאלות ותגובות	14:35-14:45
הפסקה	14:45-15:05
חלק שני: השראה ממסגרות לימוד חוץ מערכתיות	15:05-16:30
נטע שפירא – המרכז ללימודי רוח בספרייה הלאומית	
זאב אליצור ואבינועם נאה - פדגוגיה ב"רוח צעירה"	
תלמידים ורוח – רב שיח עם תלמידים ממסגרות חינוכיות חיצוניות	
הפסקה	16:30-16:40
דיון משותף	16:40-17:30
דיון פנימי של צוות המומחים	17:30-18:00

חומרי רקע למפגש

כמה דוברים ביקשו לשתף בחומרים רלוונטיים להצאתם. להלן קישורים:

מאמרים של אמנון כרמון

- [תחומי הדעת ומה שביניהם](#): לקראת מושג חדש של הוראה ביקורתחומית. במוקד המאמר ניצבות שתי טענות מרכזיות: הראשונה גורסת שיש להשתחרר מהזהוי הרווח בין המושגים "אינטגרטיבי" ו"בין-תחומי", ולהגדיר מחדש את ההוראה הביקורתחומית כ"שימוש מכוון בתחומי דעת שונים בתהליך ההוראה אשר מציב את שאלת היחס הלוגי ביניהם במוקד התהליך". הטענה השנייה ממשיכה את קודמתה וקובעת שישנם ארבעה דפוסי יסוד שונים של יחסים בין תחומי הדעת: הרמוניסטי, דיאלקטי, דינאמי ופלורליסטי. שתי טענות אלה פותחות שורה של אפשרויות חדשות לארגון ידע בין-תחומי והן בעלות ערך חינוכי רב. חלקו האחרון של המאמר מוקדש לתיאור מפורט של המשמעויות המעשיות של ההבחנות המושגיות לתוכניות לימודים ולהוראה.
- [אז מה מערכת החינוך צריכה לעשות?](#) תפיסה כוללת של חינוך למשמעות; התייחסות למטרות חינוכיות מובהקות (מטרות-על) ואיך להשיגן באמצעות לימודי ההומניסטיקה.
- [הדיסציפלינה הפדגוגית](#): מאמר המציג חלופה לארגון הידע הקיים בבית הספר – מעבר ממקצועות בית ספריים למסגרת חדשה המכונה "דיסציפלינה פדגוגית".

חומרי רקע לשיחתו של שמיר יגר

- ["היסטוריה גדולה"](#): מאמר מבוא של דיוויד כריסטיאן.
- (Christian, D. (2020). What is big history. In: B. Craig, E. Quaedackers & D. Christian, *The Routledge Companion to Big History* (pp. 16-34). New York: Routledge)
- קישור להרצאת TED של דיוויד כריסטיאן מ-2014.
- [דוגמה ליישום אפשרי של מודל למידה](#) – שילוב טכנולוגיה ואוריינות לשונית כתשתית להוראה במדעי הרוח.

חומרי רקע לשיחתו של גדי איתי

- [לקרוא את הקלאסיקות ברגש](#): תרגום ועיבוד של המניפסט מאת ג'ון ארסקין. מתוך ההקדמה: "בראשית המאה העשרים גילה מרצה אמריקני צעיר מאוניברסיטת קולומביה שיותר מדי סטודנטים חשים בקיומו של מחסום בלתי עביר בינם לבין הקלאסיקות שעליהם לקרוא. ביוזעו שיצירות הספרות הגדולות נכתבו במקור לקהל עממי ושלמעשה, רק המוניטין הנשגב משווה להן נופך מאיים בעיני התלמידים – התעקש ג'ון ארסקין שקלאסיקה אמיתית יכולה וצריכה לדבר גם אל הנפש המודרנית,

לא פחות משדיברה אל נפש קוראיה המיועדים. לראשונה בעברית, המניפסט של ג'ון ארסקין בדבר גישה חדשה לחינוך: הלאה ההוראה והפרשנות, מעתה אמרו: הנאה, רווח וחיבור בלתי אמצעי".

• [צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים](#): פרק מספרה של מרתה נוסבאום ובו היא מנתחת את התרומה של הספרות והדמיון הספרותי לחיים הציבוריים בכלל ולמבנה הכלכלי הרציונאלי בפרט.

דוברים (לפי סדר הופעתם במפגש)

ד"ר אמנון כרמון

מרצה לחינוך במכללת בית ברל ובמכללת ספיר. נוסף על כך משמש המנהל האקדמי של התוכנית להכשרת מנהלים של אבני ראשה במכללת בית ברל. לפני כן ניהל את מכון כרם להכשרת מורים לחינוך הומניסטי יהודי בירושלים.

תחומי המחקר שלו עוסקים בארגון ידע בחינוך, הוראה להבנה וחינוך לאומנויות.

בעל תואר שלישי בחינוך מהאוניברסיטה העברית בירושלים, 2007

ד"ר שמיר יגר

ראש המסלול להוראת היסטוריה בפקולטה לחינוך בבר אילן ומרצה לחינוך ולהיסטוריה בסמינר הקיבוצים ובאוניברסיטת חיפה. נוסף על אלו הוא שותף בוועד המנהל של הרשת האירופית EUSTORY לעידוד למידת חקר היסטורית וחבר ועדת המקצוע להיסטוריה ממלכתי במשרד החינוך. לפני כן עמד בראש תחום היסטוריה במרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח).

מחקריו עוסקים בשילוב טכנולוגיה בהוראת מדעי הרוח וכן בהוראה בין-תחומית.

מר גדי איתי

מורה ושותף לכתיבה בתוכניות הייחודיות ל-5 יח"ל בהומניסטיקה "רעיונות מרכזיים בתרבות המערב" בתיכון יאס"א ותוכנית "פרט וחברה" בתיכון פלך. נוסף על כך הוא רכז פדגוגי בתוכנית "רוח צעירה" ואחראי על הקמת מרכז חקר לתלמידים במחלקת החינוך בספרייה הלאומית. לפני כן שימש מדריך פדגוגי באגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים במשרד החינוך.

בעל תואר שני בפילוסופיה מאוניברסיטת שיקגו ותואר שני במדיניות ומינהל חינוכי מהאוניברסיטה העברית.

גב' נטע שפירא

מנהלת המרכז ללימודי רוח בספרייה הלאומית מאז הקמתו בשנת 2018. במסגרת תפקידה היא מובילה תהליכי שינוי רחבי היקף בתחומי הרוח במערכת החינוך. לפני כן שימשה סמנכ"לית תפעול ויו"רית הוועדה לבחירת ספרים של תוכנית ספריית פיג'מה. כמו כן הייתה מורה ומרצה לתנ"ך במת"ן (מכון תורני לנשים) ובבתי ספר נוספים.

בעלת תואר שני במדעי היהדות עם התמחות במקרא.

ד"ר זאב אליצור

מייסד ומנהל תוכנית רוח צעירה ומדריך במזכירות הפדגוגית במשרד החינוך. בתפקידיו עוסק בקידום לימודי רוח כתחום מצוינות. לפני כן לימד במשך 14 שנים בתיכון למדעים ולאומנויות ונמנה שם עם מייסדי מגמת מדעי הרוח.

ד"ר אבינועם יובלנאה

עמית פוסטדוקטורט באוניברסיטה העברית וכן מנהל פיתוח ומורה בתוכנית "רוח צעירה" – מגמת מצוינות על-אזורית בלימודים הומניסטיים לתלמידי תיכון. נוסף על כך הוא מוביל פרויקטים של חינוך לחשיבה היסטורית בשיתוף המכון הישראלי לחינוך היסטורי בסמינר הקיבוצים, ובשיתוף מרכז "דיאלוגוס" לקידום ומחקר חינוך דיאלוגי. לפני כן לימד בתיכון הרטמן בירושלים.

מחקריו עוסקים בהיסטוריה של אירופה בעת החדשה המוקדמת, וכן יחסים בין דתיים, חילון וכלכלה.

בעל תואר שלישי בהיסטוריה מהאוניברסיטה העברית בירושלים, 2018

צוות המומחים

פרופ' רון מרגולין – יו"ר הצוות

פרופסור בחוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד ובתוכנית לתואר שני במדעי הדתות באוניברסיטת תל אביב. כמו כן מיוזמי תוכנית אופקים להכשרת סטודנטים מצטיינים להוראת היהדות כתרבות בבתי הספר התיכוניים הממלכתיים ועומד בראשה בעשור האחרון. נוסף על אלו, מרגולין הוא עמית מחקר בכיר במכון שלום הרטמן בירושלים ומשמש יו"ר ועדת המקצוע תרבות יהודית-ישראלית במשרד החינוך. לפני כן שימש מנהל שותף של התוכנית להתחדשות הוראת מקצועות היהדות בבתי הספר התיכוניים הממלכתיים של מכון הרטמן (לימים תוכנית בארל). מחקריו עוסקים במחשבת החסידות וההגות היהודית המודרנית, תהליכי חילון בחברה היהודית וחקר משווה של דתות.

בעל תואר שלישי בפילוסופיה יהודית מהאוניברסיטה העברית.

גב' בלהה בן אליהו

מורה ומרצה לספרות עברית בשלושה מוסדות להכשרת מורים: מכון כרם, מכללת דוד ילין ומכללת אפרתה. כמו כן היא מלמדת ספרות לקהל הרחב ומראיינת סופרות וסופרים על יצירותיהם. לפני כן הייתה חברה בוועדת המקצוע ובוועדת התוכנית של לימודי הספרות במשרד החינוך, לימדה במסגרת החוג לספרות באוניברסיטה העברית וכן ערכה והגישה את התוכנית "בסימן קריאה" בקול ישראל.

תחומי העניין שלה הם קשר בין ספרות עברית בת זמננו לבין מקורותיה הקדומים, יצירתו של ש"י עגנון וספרות עברית עכשווית.

בעלת תואר שני בספרות עברית מהאוניברסיטה העברית.

פרופ' אבנר בן עמוס

פרופסור אמריטוס במגמה להיסטוריה ופילוסופיה של החינוך בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב. תחומי המחקר העיקריים שלו הם עיצוב הזיכרון הקולקטיבי, הוראת ההיסטוריה והאזרחות וגיבוש טקסים פוליטיים בצרפת המודרנית ובישראל.

בעל תואר שלישי בהיסטוריה אירופאית מאוניברסיטת ברקלי בקליפורניה, 1988.

פרופ' אביבה חלמיש

פרופסור (אמריטה) במחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באוניברסיטה הפתוחה. כמו כן היא חברת המועצה להשכלה גבוהה וחברה בשתי ועדות היגוי של מל"ג-ות"ת לקידום מדעי הרוח. בין השנים 2006-2010 שימשה יו"ר הוועדה לעדכון ושכתוב תוכניות הלימודים בהיסטוריה לכיתות וי-ט' וחברה בוועדת המקצוע להוראת היסטוריה – שניהם במשרד החינוך. כמו כן שימשה שנים רבות יועצת אקדמית לספרי לימוד לחטיבת הביניים ולחטיבה העליונה. תחומי המחקר העיקריים שלה הם: התנועה הציונית, היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט, תולדות מדינת ישראל, הגירת יהודים במאה העשרים, עלייה בלתי-לגלית בתקופת המנדט ותולדות התנועה הקיבוצית.

בעלת תואר שלישי בהיסטוריה של עם ישראל מאוניברסיטת תל אביב, 1996.

פרופ' שי פרוגל

פרופסור חבר במכללת סמינר הקיבוצים מרצה לפילוסופיה במכללת סמינר הקיבוצים ובאוניברסיטת תל אביב ועמית בירתחומי במכון תל אביב לפסיכואנליזה בת זמננו. לפני כן שימש ראש התוכנית לתואר שני בהוראת מדעי הרוח בגישה רב-תחומית במכללת סמינר הקיבוצים.. תחומי המחקר העיקריים שלו הם פילוסופיה מודרנית, פסיכואנליזה ורטוריקה.

בעל תואר שלישי בפילוסופיה מאוניברסיטת תל אביב, 2000.

צוות היוזמה

רננה פרזנצ'בסקי אמיר

מנהלת היוזמה. קודם לכן שימשה מרכזת אקדמית של הוועדה לניהול מיטבי של הפיתוח המקצועי וההדרכה במערכת החינוך. בעבר עבדה כמשפטנית בכמה תפקידים במשרד המשפטים, בין היתר כעוזרת ליועץ המשפטי לממשלה בתחומי המשפט המנהלי והאזרחי וכפרקליטה בפרקליטות מחוז ירושלים.

בעלת תואר ראשון במשפטים ובפסיכולוגיה (2005) ותואר שני במשפט ציבורי ובין-לאומי (2009) – שניהם מהאוניברסיטה העברית בירושלים. כמו כן בעלת תואר שני במדיניות ציבורית מאוניברסיטת רטגרס בארצות הברית (2016).

ד"ר טלי פרידמן

מרכזת אקדמית של צוות המומחים לנושא לימודי הומניסטיקה במערכת החינוך ביוזמה – מרכז לידע ולמחקר בחינוך. קודם לכן שימשה מרכזת אקדמית של הוועדה לטיפוח מיומנויות רגשיות וחברתיות במערכת החינוך.

תחומי המחקר והעניין שלה כוללים סוציולוגיה של הגוף, תרבות האהדה, פרסום והתנהגות צרכנים.

בעלת תואר שני בפסיכולוגיה קוגניטיבית בשילוב מנהל עסקים מאוניברסיטת תל אביב (1999), ותואר שלישי מטעם ביה"ס לחינוך, האוניברסיטה העברית (2017).

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים נוסדה בשנת 1959. חברים בה כמאה מדענים ומלומדים מן השורה הראשונה של ההשכלה והדעת במדינת ישראל. חוק האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, התשכ"א-1961, קובע כי מטרותיה ומשימותיה העיקריות הן לטפח ולקדם פעילות מדעית, לייצג לממשלה בענייני מחקר ותכנון מדעי בעלי חשיבות לאומית, לקיים התקשרויות עם גופים מקבילים בחוץ לארץ, לייצג את המדע הישראלי בגופים ובאירועים מדעיים בינלאומיים ולהוציא לאור כתבים שיש בהם כדי לקדם את המדע.

היוזמה – מרכז לידע ולמחקר בחינוך מקדמת שימוש שיטתי בידע מחקרי עדכני ומבוקר בתהליכי קבלת החלטות בחינוך. ידע מחקרי נגיש וזמין למקבלי החלטות ולציבור הרחב חיוני לגיבוש מושכל של מדיניות ולתכנון מיטבי של התערבויות – לשיפור הישגי החינוך בישראל.

היוזמה עוסקת בנושאים הנמצאים על סדר יומם של מקבלי החלטות בחינוך באמצעות כמה ערוצי פעילות, שבהם משתתפים חוקרים, אנשי שדה ומקבלי החלטות. היוזמה מכנסת ועדות וצוותי מומחים, קבוצות עבודה משותפות לחוקרים ואנשי מעשה ומגבשת דוחות ממוקדים במענה לסוגיות קונקרטיות. היוזמה מפרסמת את כלל תוצרי עבודתה ומנגישה אותם לקהלים מגוונים. ועדת ההיגוי של היוזמה, שמתמנה על ידי נשיא האקדמיה הלאומית למדעים, אחראית לתוכנית העבודה של היוזמה ולתהליכי השיפוט של התוצרים. החוקרים המומחים המשתתפים בוועדות עושים זאת בהתנדבות, וכך גם חברי ועדת ההיגוי.

תולדות היוזמה : היוזמה החלה את דרכה ב-2003 כמיזם משותף של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, משרד החינוך ויד הנדיב. בקיץ תשי"ע (2010) הוסיפה הכנסת תיקון לחוק האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, והסדירה את אופן ההתקשרות בין משרדי ממשלה המבקשים ייעוץ – לבין האקדמיה. מאז פועלת היוזמה כיחידה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ומנהלת את פעולות הייעוץ שהאקדמיה נותנת בתחום החינוך לממשלה ולרשויות שונות.